

Рудницька Л.І., Іззетова Е.М.

УДК 81'27'373.23=161.2

ЩОДО ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ АГЕНТИВНО-ПРОФЕСІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ ЖІНОК У ДЕРЖАВНОМУ КЛАСИФІКАТОРІ ПРОФЕСІЙ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Антропоцентричний принцип до аналізу мовних і мовленнєвих явищ в останнє десятиліття став визначальним. Мовознавство поступово відходить від структурної лінгвістики, віддаючи перевагу лінгвістиці, яка розглядає явища мови у тісному зв'язку з людиною, її мисленням. У контексті такого підходу **актуальним** є дослідження такого соціально чутливого явища, як агентивно-професійна номінація жінок. В українській мові, як і в інших слов'янських, найменування осіб за їхньою професійною діяльністю репрезентовані іменниками не лише чоловічого, а й жіночого роду, що слугує розрізненню їхніх статевих ознак. Поява цих номінацій спричинена змінами в соціальному та суспільному статусі жінок, а саме: залученням їх до усіх сфер діяльності.

Загальний аналіз досліджень та публікацій з наданої проблеми. Агентивно-професійна номінація жінок привертає увагу багатьох дослідників. У контексті розвитку та функціонування категорії роду назви жінок розглядаються в роботах А. Т. Аксьонова, Й. П. Мучника, Т. О. Винокура та ін. На матеріалі української мови ці питання ґрунтовно дослідив А. А. Загнітко у своєму дисертаційному дослідженні «Соотношение формально-грамматического и семантического содержания в категории рода имен существительных: на материале современного украинского литературного языка» [1]. В. В. Мерінов у своїй монографії «Функціонально-категорійна аспектуальність граматичного роду іменника в українській мові», де розглядається невідповідність граматичного значення роду граматичній формі роду в іменників-маскулізмів – назв осіб за професією, родом занять, посадою, званням, соціальним статусом, суспільним становищем [4, с. 33]. Питання словотвору назв жінок, висвітлене в працях І. І. Ковалика, І. І. Фекети, С. П. Семенюк.

У дисертаційному дослідженні Я. В. Пузиренко «Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі» чи не найповніше висвітлено такі питання, як лексикографічне засвідчення агентивно-професійних назв осіб жіночої статі (в словниках нормативних та узусальних класифікаторах), їх термінологічний статус, чинники, які впливають на функціонування назв жінок [6].

Надзвичайно складною є проблема номінації осіб в офіційно-діловому стилі мовлення. Як засвідчує відомий мовознавець О. Д. Пономарів, «в офіційно-діловому мовленні перевага віддається формам чоловічого роду, навіть, коли є жіночий відповідник в загальнонародній мові. Адже в діловому спілкуванні підкреслюється не стать людини, а її службове та соціальне становище» [3, с. 145]. Такої ж думки дотримується і професор А. П. Загнітко, який засвідчує, що «форма чоловічого роду професійної номінації віртуально не асоціюється з особою чоловічої статі» [1, с. 6].

Актуальність статті. Державний класифікатор професій України (далі ДКПУ) ---стандартизований офіційний документ; складає частина державної системи класифікації та кодування техніко-економічної та соціальної інформації; професійні назви осіб, які наведені у цьому класифікаторі, рекомендовано застосовувати під час утворення нових назв професій та посад у зв'язку з розвитком нових видів економічної діяльності та технологій. ДКПУ є джерелом для укладання текстів офіційно-ділового стилю (штатні розклади, накази, трудові книжки тощо) [3].

Мета пропонованої роботи. Класифікатор, маючи широкий спектр застосування і вирішуючи велике коло завдань, використовується в багатьох сферах суспільної діяльності. Тому дуже важливим є питання стандартизації та уніфікації агентивно-професійних назв у Державному класифікаторі професій України.

Виклад матеріалу. У ДКПУ вміщено близько 7 тисяч назв професій, тільки 38 з них подано у формі жіночого роду: акушерка; ворожка; головна медична сестра; друкарка; друкарка диктофонної групи; друкарка редакції; друкарка, що працює з іноземним текстом; економка; кастелянка; килимарниця; манікюрниця; мереживниця; модистка головних уборів; молодша медична сестра (санітарка, санітарка-прибиральниця, санітарка-буфетниця та ін.); молодша медична сестра з догляду за хворими; нянька; педикюрниця; покоївка; секретар-друкарка; секретар-стенографістка; сестра медична; сестра медична з дієтичного харчування; сестра медична з косметичних процедур; сестра медична з лікувальної фізкультури; сестра медична з масажу; сестра медична з фізіотерапії; сестра медична з функціональної діагностики; сестра медична зі стоматології; сестра медична милосердя; сестра медична операційна; сестра медична патронажна; сестра медична поліклініки; сестра медична станції (відділення) швидкої та невідкладної медичної допомоги; сестра медична стаціонару; сестра медична – анестезист; сестра-господиня; стенографістка; швачка; швачка у сировинно-фарбувальних та кушнірських цехах; швачка з пошиття та ремонту літакового інвентарю.

Такі назви, як *санітарка, прибиральниця й буфетниця* лише уточнюють найменування молодша медична сестра. Хоча вони й не є реєстровими одиницями, їх також можна віднести до цього списку, бо ними позначаються різні професії (*прибиральниця* – жін. до прибиральник; *прибиральник* – робітник, який прибирає яке-небудь приміщення, якусь територію) [7, т. 7, с. 554].

На наш погляд, необхідно звернути увагу на такі назви професій як *головна медична сестра* і *молодша медична сестра*. Не зважаючи на те, що вони є окремими реєстровими одиницями, різняться ці найменування лише наявністю прикметників *головна* і *молодша*, які вказують на ієрархічний рівень посади.

ЩОДО ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ АГЕНТИВНО-ПРОФЕСІЙНИХ НАЙМЕНУВАНЬ ЖІНОК У ДЕРЖАВНОМУ КЛАСИФІКАТОРІ ПРОФЕСІЙ УКРАЇНИ

Як зазначалося вище, згідно з нормами стилістики, в текстах офіційно-ділового стилю перевага віддається формам чоловічого роду, навіть за наявності жіночого відповідника. Отже, треба розглянути всі випадки подання назв професій у формі жіночого роду і визначити їх доцільність.

Аналізуючи Державний класифікатор професій, ми з'ясували: по-перше, тільки у формі жіночого роду представлені такі професії, як: *ворожка, економка, кастелянка, манікюрниця, мереживниця, модистка, нянька, педикюрниця, покоївка, сестра-господиня, сестра медична, стенографістка, швачка*.

Таке подання є зрозумілим з огляду на те, що в цих професіях зайняті переважно жінки. Крім того, деякі з цих назв професій не мають відповідників у формі чоловічого роду. Проте, наприклад, назва *стенографістка* має в Словнику української мови корелят чоловічого роду (*стенографіст* – жін. до *стенографіст*; *стенографіст* – фахівець, який записує усну мову способом стенографії). Таким чином, згідно з нормами стилістики, доцільним було б подання в ДКПУ назви найменування у формі чоловічого роду.

По-друге, у формі і жіночого, і чоловічого родів представлені:

а) назви, які стосуються різних професій: *друкарка* (друкарка диктофонної групи, друкарка редакції, друкарка, що працює з іноземними текстом) – жінка, що друкує на друкарській машинці – *друкар* – фахівець друкарської справи, поліграфічного виробництва // той, хто працює в друкарні // той, хто працює в друкарському цеху [7, т.2, с.426].

б) назви, які належать до однієї галузі діяльності, але відносяться до різних спеціалізацій: *акушерка* (жінка з середньою медичною освітою, що має право самостійно подавати медичну допомогу при пологах) – *акушер* (лікар-фахівець з акушерства) [7, т.1, с.31].

Є недоцільним, на наш погляд, подання агентиву у формах і жіночого, і чоловічого роду за наявності корелята у формі чоловічого роду (коли значення тотожні). Наприклад: *килимарниця 7432.2* (жін. до килимар) – *килимар 8262.2* (майстер, що виробляє килими) [7, т.4, с. 149].

Як слушно зауважує Я. В. Пузиренко, можна припустити, що існує кілька принципів включення назв жінок до ДКПУ. Серед них можна виділити лінгвістичні та екстралінгвістичні. Фактори існування в мові певних назв професій тільки у формі жіночого роду без чоловічого корелята (ворожка, економка тощо), а також відмінності в семантиці між корелятивними назвами (*друкарка* – жінка, що друкує на друкарській машині – *друкар* – фахівець друкарської справи, поліграфічного виробництва // той, хто працює в друкарні // той, хто працює в друкарському цеху) – це мовні фактори. А ось статистичний принцип – назви жінок входять до класифікатора, коли більшість жінок мають професію, заняття нею позначувану [6]. Проте при укладанні текстів офіційно-ділового стилю треба дотримуватися, в першу чергу, мовних принципів. Якщо ж брати до уваги і статистичний принцип, то треба переглядати всі назви, що вміщені в ДКПУ. Тоді у формі жіночого роду можуть подаватися і такі професії, як *дояр* або *бібліотекар* (у ДКПУ є приклад подання назв професій у двох корелятивних формах: *килимар* – *килимарниця*). Як відомо, українській мові притаманна така словотвірна модель, як: «іменник чоловічого роду (узагальнена назва осіб за фахом, посадою, родом занять тощо) + суфікс -к- (-а)», яка дозволяє утворювати кореляти жіночого роду, що в словниках зафіксовані як стилістично нейтральні: *бібліотекарка, доярка, секретарка* тощо. Головне в такому випадку, щоб до ДКПУ, як і до інших офіційно-ділових документів, не потрапляли стилістично забарвлені назви осіб жіночої статі за діяльністю. Такі, наприклад, як *гастролерка, міліціонерка* та под.

Наприклад, у «Штатному розкладі з 01 жовтня 2008 року» Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського подається така форма назви професії, як *кастелянша*. Якщо в Словнику української мови представлені дві форми: *каштелянка* – рідко *кастелянка* (жін. до каштелян) і перевага надається варіанту *кастелянша*, то у ДКПУ навпаки подається назва *кастелянка* [7, с.128]. Для укладання подібного роду документів використовується класифікатор професій.

Отже, у «Штатному розкладі» вживання назви *кастелянша* є недоцільним. Крім того, суфікс -ш- у подібних найменуваннях функціонує в нелітературній мові. Колись він вказував на «дружину чоловіка певної професії». Порівняймо: *директорша* – жінка директора, відповідно *професорша* й *аптекарьша* – дружини *професора* й *аптекаря*. Згодом, коли в суспільстві змінився соціальний статус жінки (вона сама може бути і директором, і професором, і аптекарем), змінилось і забарвлення цього суфікса.

Якщо порівняти ДКПУ 1995 р. з ДКПУ 2005р. (зі змінами №3 від 01.11.2008 року), то в останньому виданні простежуються спроби упорядкування агентивно-професійних назв жінок. Так, наприклад, такий агентив як *вишивальниця* поданий лише у формі чоловічого роду. Це є доцільним з огляду на те, що *вишивальниця* – *вишивальник* – тотожні професії, тому перевага віддається формі чоловічого роду. Проте у ДКПУ 2005 р. подається тільки у формі чоловічого роду назва *квіткар*. Якщо звернутися до Словника української мови, то можна побачити, що назви *квіткар* та *квіткарка* мають різні значення (*квіткарка* – жінка, що продає живі квіти, а також робить штучні квіти; *квітникар* – той, хто вирощує квіти; *квіткар* – 1) те саме, що *квітникар*, 2) рідко продавець квітів [7, т.4, с.135]. Як бачимо, назви *квіткар* – *квіткарка* мають різну семантику, а тому згідно з мовними принципами (відмінності у семантиці корелятивних назв осіб чоловічого і жіночого роду) ДКПУ мав подавати і форму чоловічого роду, і форму жіночого роду.

Отже, простудіювавши агентивно-професійні назви жінок у Державному класифікаторі професій України, ми прийшли до таких **висновків**:

1. Державний класифікатор професій України, як і будь-який інший офіційний документ, повинен бути стандартизованим, упорядкованим. У зв'язку з активним розвитком таких процесів, як емансипація жінок,

фемінізм, з'являється тенденція до активного утворення фемінітивів від маскулінних назв. Якщо в розмовному, художньому, публіцистичному стилях мовлення такі утворення активно функціонують, то в офіційно-діловому стилі, з його усталеними патріархальними традиціями, віддається перевага формам чоловічого роду. Можливо, з часом, коли суспільство відійде від цих традицій, будуть переглянуті існуючі норми та принципи. Проте, як відомо мова «негативно сприймає» будь-які кардинальні зміни, і зазвичай нововведення проходять довгу адаптацію. Це характерно не тільки для української, а й для будь-якої мови.

2. Подання деяких назв професій у формі жіночого роду в ДКПУ в переважній своїй більшості є виправданим. Це пояснюється не лише соціокультурним фактором (немовним), а й власне мовними чинниками.

3. У зв'язку з тим, що чоловіки залучаються до тих сфер діяльності, які раніше вважалися суто жіночими, постає нова проблема: чи необхідно включати до раніше представлених назв професій у формі жіночого роду і форми чоловічого роду (за умови різної семантики), або у випадку тотожності значень виключати з ДКПУ жіночі відповідники, оскільки перевага віддається формам чоловічого роду. З огляду на те, що в офіційних документах (трудовах книжках, дипломах тощо) записи робляться відповідно до ДКПУ, ця проблема потребує першочергового розв'язання. Прикладом цього є такий агентив, як *сестра медична*. Беручи до уваги те, що в українській мові назви жінок є маркованими щодо роду і не вживаються на позначення осіб чоловічої статі, виникає необхідність уведення в ДКПУ такої назви, як, наприклад, *медичний брат*. Ця назва активно функціонує в різних стилях мови, проте ще не введена до класифікатора.

4. В останній версії ДКПУ України під кодовим номером 5152 значиться *ворожка*. Поява цієї професії, а також такої як астролог, пов'язана з рішенням Міністерства праці і соціальної політики. Таке рішення можна виправдати тим, що люди цієї професії займаються тіньовою економікою. А внесли їх до класифікатора тільки з однією метою – аби вони платили податки і перебували під контролем влади. Проте Міністерство освіти і науки не поділяє такої думки. Професія – це рід трудової діяльності людини, що володіє комплексом спеціальних знань, практичних навичок, одержаних шляхом спеціальної освіти, навчання чи досвіду [2]. Ми погоджуємося з позицією Міністерства освіти і науки України, що необхідно вилучити з ДКПУ професії *ворожка* та *астролог*, тому що в Україні ще не створено умов для навчання професіям ворожки та астролога: немає спеціальних факультетів, викладачів, фахової літератури тощо.

Перспектива подальших досліджень. Вважаємо, що в наступному виданні ДКПУ потрібно врахувати всі непослідовності щодо вживання агентивно-професійних найменувань жінок.

Джерела та література

1. Загнитко А. А. Соотношение формально-грамматического и семантического содержания в категории рода имен существительных: на материале современного украинского литературного языка. Автореферат кандидатской диссертации. – К., 1987. – 18 с.
2. Класифікатор професій України ДК 003: 2005. – Х.: Фактор, 2006. – 455 с.
3. Мерінов В. В. Функціональна-категорійна аспектуальність граматичного роду іменника в українській мові. Монографія. – Харків, 2005. – 211 с.
4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. – К., 1992. – 248 с.
5. Пузиренко Я. В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі 2005 року. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.–20 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – К., 1971 – 1980.

Рецензент: Савченко Л.В. доцент, кандидат філологічних наук, завкафедри культури української мови Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.

Мержвинський В.В.

ФОРМОЗМІСТОВА СПЕЦИФІКА ТИТУЛЬНОЇ КОНСТРУКЦІЇ ДРАМИ В. ВИННИЧЕНКА “БРЕХНЯ”

Постановка проблеми. Про значущість назви твору говорено неодноразово як самими митцями, так і критиками, однак поетика заголовків художніх творів до сьогодні залишається маловивченою.

Останнім часом заголовки художніх творів усе частіше привертає увагу вчених, про що свідчать розвідки Н. Веселової, А. Ламзіної, М. Челецької та ін. З-поміж того незначного корпусу робіт, присвячених цій проблемі, на жаль, відчутно бракує спеціальних студій, в яких дослідники торкалися б питань художності заголовків окремого митця, жанру, стильової течії і т. ін., що відтак оприявнює актуальність досліджень у цій сфері.

Видається не виправданим ігнорування дослідниками заголовків літературно-художніх творів, насамперед драматичних, оскільки в драмі, де авторська словесна партія зведена до мінімуму, титульний комплекс набуває виключної ваги. Чого лише варті заголовки, скажімо, модерністських п'єс Лесі Українки, В. Винниченка, М. Куліша та ін., в яких увиразнено концептуальні стрижні власне текстів драм, а своїм формозмістом ці назви можуть стати окремим естетичним об'єктом.

Загальний аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Заголовок – це особливий фрагмент тексту, це специфічна знакова структура. Говорячи про зв'язок на рівні заголовка – текст, Ю. Лотман слушно зазначив: “З одного боку, вони можуть розглядатися як два самостійні тексти, що розташовані на різних